

The Gleaner

Vol 16 (1980)

Παρασχολήματα του Σ.Α.Κ.

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.340](https://doi.org/10.12681/er.340)

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (1980). Παρασχολήματα του Σ.Α.Κ. *The Gleaner*, 16, 296–297. <https://doi.org/10.12681/er.340>

ΠΑΡΑΣΧΟΛΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΣΧΟΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ Σ.Α.Κ.

Προλογίζοντας την *Συναγωγή* του Κουμανούδη, είχα την τύχη να μπορέσω να εντάξω στο κείμενό μου ανέκδοτα σημειώματά του, που έπροόριζε για μία Εισαγωγή στο έργο του, την οποία τελικά δεν συνέταξε, γιατί τον έπληρε ο θάνατος προτού περατωθεί ή εκτύπωση του έργου¹. Έπρόβλεπε να ασχοληθεί εκεί, τόσο με γενικές θεωρήσεις εξαγόμενες από την *Συναγωγή*, όσο και με σχετικές λεπτομερειακές παρατηρήσεις². Ίσως, μάλιστα, πρέπει να πούμε, για να μένουμε στον δικό του παλμό, ότι θα έστήριζε κάποιους γενικούς στοχασμούς σε συγκεκριμένες παρατηρήσεις. Άλλωστε, σ' αυτόν, συχνά οι γενικοί στοχασμοί, τὰ συμπεράσματά του, διατυπώνονται μάλλον ύπαινικτικά παρά με τρόπο αναλυτικό: ανοίγει διόδους στην σκέψη του αναγνώστη. Την παράλληλη, πάντως, αυτήν μεθόδευση, από την σύνθεση στην ανάλυση και από την ανάλυση προς την σύνθεση, μᾶς βοηθοῦν να παρακολουθήσουμε οι σημειώσεις στις οποίες αναφέρθηκα, που έχουν συχνά τον τύπο τῶν εἰς ἑαυτόν, και εἶναι χρονολογημένες.

Έτσι, κρατεῖ μία σημείωση στις 5 Μαρτίου 1884, για λέξεις τῆς *Συναγωγῆς* σχηματισμένες από διάφορα πρώτα συνθετικά: κάτι σὰν μία —μεταβατική— στατιστική³. Από τὸ θέμα ἔθνο-ἀπαριθμεῖ 36 λέξεις⁴. Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο τὸν ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερα: ὀλίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, ἔχει, πάντως, ἀναθεωρήσει τὴν ἀπαρίθμησή του ὡς πρὸς τὴν συγκεκριμένη αὐτὴν περίπτωση, και παρατηρεῖ ὅτι ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν «ἀπὸ τοῦ ἔθνους συνθέτων ἢ παραγῶγων λέξεων» σύνολο δεκατρεῖς, τώρα ἔχει συναγάγει ἑκατὸν εἰκοσιενέα. «Παρέχει βέβαια και τοῦτο νύξιν σκέψεων εἰς τὸν φιλοσοφοῦντα περὶ τὰς ἐκφάνσεις τῆς ἱστορίας κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῶν ἔθνῶν»⁴. Τὴν σημείωσή του αὐτὴν χρονολογοῦμε με ἀισθητὴ ἀκρίβεια, γιατί μέσα στο σκεπτικό της περιέχεται ἓνα λῆμμα, ἔθνογαῖκαι ἀρχαί, ἀποθησαυρισμένο στις 11 Δεκεμβρίου τοῦ 1898.

Παρέχει, βέβαια, νύξιν σκέψεων, ἡ παρατήρηση αὐτή, και μάλιστα, ὅταν, ἀπὸ τὴν δική μας τὴν σκοπιὰ, διαπιστώνουμε ὅχι μόνο ὅτι ἡ ἀπαρίθμηση τοῦ Σ.Α.Κ. ἐσῆκωνε συμπλήρωση, ἀλλὰ ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸ του ὡς σήμερα ἐσυνεχίσθηκε ὁ ἐντυπωσιακὸς σχηματισμὸς συνθέτων λέξεων ἀπὸ τὸ θέμα αὐτό: πάντοτε ὅμως βλέ-

1. Εἰδικῶς τῶν σημειωμάτων αὐτῶν τὴν ἀνακοίνωση ὀφείλω στὴν ἀβρὴ παραχώρησή τους ἀπὸ τὴν Κυρία Ἰωινόη Π. Κουμανούδη, τὴν ὅποια εὐχαριστῶ θερμὰ και ἀπὸ αὐτὴν τὴν θέση.

2. Βλ. τὸν Πρόλόγο μου στὴν *Συναγωγή*, σ. XIX.

3. Φυσικὰ ἔχει περιλάβει ἐδῶ και τὶς λέξεις που ἔχουν πρῶτο συνθετικὸ τὸ λῆμμα ἔθνο-.

4. *Συναγωγή*, σ. 327, λῆμμα ἔθνοφελής.

πουμε την ἴδια τάση τοῦ Κουμανούδη, νὰ θέλει νὰ προκαλεῖ σκέψεις στὸν ἀναγνώστη του καὶ ὄχι νὰ θέλει νὰ ἐπιβάλλει τὴν δική του συλλογιστική.

Ἄλλὰ, γιὰ ἐμᾶς, πού μελετοῦμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἰκοδομήθηκε ἡ Συναγωγή, ἐπιβλητικὸ στέγαστρο τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου, τὸ ἀπομνημόνευμα τοῦ 1884 μᾶς δίνει καὶ ἄλλες ἀφορμὲς παρατηρήσεων: ἐπιτρέπει γιὰ ἄλλη μία φορὰ νὰ προσπελάσουμε πρὸς τὴν σταδιακὴ ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου. Ὁ ὑπολογισμὸς γίνεται μὲ τὴν ἀπαιτουμένην σὲ τέτοια ἐγχειρήματα ἀνοχή, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ ἔτσι δὲν εἶναι ἄχρηστος γιὰ τὸν σκοπὸ μας. Ἀφαιροῦμε, λοιπόν, ἀπὸ τὶς 129 λέξεις τὸν ἀριθμὸ ὅσων ἐπλάσθησαν ἀπὸ τὸ 1884 καὶ ὕστερα, οἱ ὁποῖες ἀνήκουν στὴν τάξη μεγέθους τῶν 50. Μένουν, δηλαδὴ, περίπου 80 λέξεις τὶς ὁποῖες ἡ Συναγωγή καταχωρίζει ὡς πλασμένες πρὶν ἀπὸ τὰ 1884. Περισσότερο ἀπὸ τὶς μισὲς λέξεις αὐτές, ἀφοῦ μόνο 36 εἶχε ἀποθησαυρίσει στὰ 1884, τὶς ἔχει περιλάβει στὴν ἐργασία του τὰ τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὸ 1884 ὡς τὰ 1899, ἀναγόμενος σὲ παλαιότερα δημοσιεύματα.

Τὸ συμπέρασμα πὸ ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἀπλοῦς αὐτοὺς λογαριασμούς, ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει ἄλλες ἀντίστοιχες ὑποθέσεις, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Κουμανούδης ἀφοσιώθηκε στὴν σύνταξιν τῆς Συναγωγῆς του στὰ ὕστερα ἰδίως χρόνια του, καθὼς ἐλιγότευαν ἄλλες ἐπαγγελματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ὑποχρεώσεις του. Ἀνάλογα μπορούμε νὰ θεωροῦμε ὅτι καὶ οἱ παρατηρήσεις τὶς ὁποῖες ἀπαντοῦμε στὰ ἄρθρα τῆς Συναγωγῆς ἐπάνω σὲ διάφορα νεοελληνικὰ θέματα, εἶναι καρπὸ τῆς μεταγενέστερης ἰδίως ἐμπειρίας του, ἡ ὁποία, ἄλλωστε, ἐπιβεβαίωνε τῶν νεανικῶν του χρόνων ἐντυπώσεις.

Κ. Θ. Δημαρᾶς

ΟΚΤΩΗΧΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΡΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Ἡ μέτρηση τῆς πραγματικῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας προσκρούει, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες, λιγότερο ἢ περισσότερο γνωστές, δυσκολίες καὶ στὴν πρόσθετη δυσχέρεια νὰ ἐντοπισθοῦν οἱ ἐπανεκδόσεις τοῦ ἴδιου βιβλίου, ἀπὸ τὸν ἴδιο τυπογράφον, μέσα στὸν ἴδιο χρόνον. Οἱ ἐπανεκδόσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου δὲν μοιάζει νὰ ἀποτελοῦν ἐξαιρέση γιὰ τὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, προκειμένου, ἰδίως, γιὰ βιβλία παραδοσιακὰ — ἐκεῖνα, κυρίως, πού, ὅπως ἡ Ὁκτώηχος, τὸ Ψαλτήρι, οἱ Μῦθοι τοῦ Αἰσώπου καὶ τὰ ἀνάλογα, προορίζονται γιὰ σχολικὴ χρῆση. Τὸ παράλληλον φαινόμενον τῆς ταυτόχρονης ἐκδοσης τῶν βιβλίων αὐτῶν ἀπὸ δύο καὶ τρεῖς τυπογράφους τῆς Βενετίας μᾶς εἶναι κάπως καλύτερα γνωστό, ἀφοῦ εἶναι καὶ πῶς εὐκόλο νὰ ἀνιχνευθεῖ. Οἱ δυσκολίες ἀρχίζουν ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπανεκδόσεις πού γίνονται ἀπὸ τὸ ἴδιο τυπογραφεῖον: ἡ πανομοιότυπη βιβλιογραφικὴ ταυτότητα (ἀναλλοίωτη προμετωπίδα, ἴδιος ἀριθμὸς σελίδων, σύμπτωση τῆς χρονίας) δὲν ἐπιτρέπει στὴ βιβλιολογικὴ ἔρευνα νὰ προχωρήσει, ἄνετα, στὶς ἀναγκαῖες διαφοροποιήσεις. Χρειαζέται νὰ ἔχει τὴν τύχη κανεὶς νὰ νὰ βρεθεῖ ἐμπρὸς σὲ πολλὰ ἀντίτυπα τῆς «ἰδίας» ἐκδοσης, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπισημάνει τὶς τυχόν διαφορές, στὸ μέτρο, φυσικά, πού αὐτὲς ὑπάρχουν.

Μιὰ σπάνια, γιὰ τὰ χρόνια πού μᾶς ἀπασχολοῦν, ἐκδοτικὴ πρακτικὴ, ἡ ἀρίθμηση τῶν ἐπανεκδόσεων, ἐπιτρέπει, ἔμμεσα καὶ γιὰ μία τουλάχιστον περίπτωσιν, νὰ συλλάβουμε κάποιες τάξεις μεγεθῶν ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἔκτασιν πού εἶχαν τὰ